

цела і фізічных магчымасцей. Напрыклад, фразеалагізм *навырасткі ўпасці* апісвае падзенне і становішча цела ў прасторы.

8. **Фразеалагізмы, якія апісваюць сацыяльную іерархію.** Гэтыя фразеалагізмы выкарыстоўваюць прасторавыя метафары для апісання сацыяльнага статусу і размеркавання ўлады. Напрыклад, *радзіцца пада мной* 'быць малодшым за некага' [6, с. 218], *узбіцца на лыжы* 'заныць высокую службовую пасаду' [6, с. 308]. У гэтых фразеалагізмах пазіцыя ў прасторы становіцца метафарай сацыяльнага статусу і ўплыву. Фразеалагізм *радзіцца пада мной* паказвае на становішча ніжэй за іншага, маючы на ўвазе ўзрост.

9. **Фразеалагізмы, якія характарызуюць прастору як вялікую, неабдымную.** Гэтыя фразеалагізмы падкрэсліваюць веліч і бязмежнасць прасторы. Напрыклад, *абысці свет з прысветкам* 'шмат': *Абыйшоў свет з прысветкам, а застаўся дурнем усё ў гэтым.* [2, с. 192], *як мора* 'пра вялікае, неабдымнае' [2, с. 220], *як на моры без вясла* 'пачуццё роспачы, адчаю і безнадзейнасці чалавека, які трапіў у бязвыхадную сітуацыю' (вёска Серкавіцы Талачынскага раёна).

Аналіз паказаў, што прасторавыя фразеалагізмы гаворак Віцебшчыны адлюстроўваюць разнастайныя аспекты народнага жыцця, ад гаспадарчай дзейнасці да сацыяльных адносін і духоўных вераванняў.

Заклучэнне. Прасторавыя фразеалагізмы народных гаворак Віцебшчыны з'яўляюцца каштоўнай крыніцай інфармацыі пра традыцыйную культуру і светапогляд беларусаў. Яны адлюстроўваюць сувязь з гаспадарчай дзейнасцю, сацыяльнымі адносінамі і архаічнымі вераваннямі. Даследаванне дыялектнай фразеалогіі дазваляе глыбей зразумець асаблівасці народнага ўспрымання свету, захаваць унікальную моўную спадчыну і паказаць багацце і самабытнасць беларускай культуры. Вывучэнне дыялектных фразеалагізмаў дазваляе нам не толькі пашырыць нашы веды пра беларускую нацыянальную мову, але і лепш зразумець гісторыю і культуру нашай краіны, спецыфіку жыцця і працоўнай дзейнасці яе жыхароў.

1. Дзядова, А.С. Чалавек у люстэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі : манаграфія / А.С. Дзядова. – Тэкст : электронны // Рэпозіторый ВДУ імя П. М. Машэрава. – URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/3208> (дата звароту: 10.09.2025). – Электр. копія друк. выд.: Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2013. 161 с.

2. Вушацкі словазбор Рыгора Барадуліна / укл. Н. Давыдзенка. Мінск : Кнігазбор, 2013. – 388 с.

3. Мова Сенненшчыны: дыялектны слоўнік. У 2 т. Т. 1. А-О / Нап акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Філ. «Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы»: уклад.: Н.М. Бунько [і інш.] ; навук. рэд. В.М. Курцова, Л.П. Кунцэвіч. – Мінск: Беларуская навука, 2015. – 424 с.

4. Полацкія дыяменты: дыялектны слоўнік / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Філ. «Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа»; навук. рэд. В.М. Курцова. – Мінск : Беларуская навука, 2016. – 116 с.

5. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / Л.І. Злобін (рэд.) [і інш.]. – Віцебск : УА "ВДУ імя П.М. Машэрава", 2012. – Ч. 1. – 304 с.

6. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны : у 2 ч. / склад. : Г.К. Семянькова, Т.А. Грачыха, А.С. Дзядова [і інш.] ; пад. рэд. А.С. Дзядовой. – Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2014. – Ч. 2. – 358 с.

СІНАНІМІЯ Ў РЕГІЯНАЛЬНАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ ВІЦЕБШЧЫНЫ І ГРОДЗЕНШЧЫНЫ

Хрыпач А.М.,

магістрантка 1 года навучання ВДУ імя П.М. Машэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Семянькова Г.К., канд. філал. навук, дацэнт

Ключавыя словы. Фразеалагізм, рэгіянальны фразеалагізм, фразеалогія, семантыка, лексічнае значэнне.

Keywords. Idiom, regional idiom, phraseology, semantics, lexical meaning.

Вызначальная роля працы ў беларускім менталітэце фарміравалася на працягу многіх стагоддзяў і была абумоўлена гістарычнымі, эканамічнымі і культурнымі фактарамі. З даўніх часоў жыццё і дабрабыт беларусаў залежалі ад цяжкай, стараннай працы на зямлі. Такі светапогляд усталяваў асаблівыя адносіны да працы не толькі

як да непазбежнага невыноснага лёсу, але і як да галоўнай каштоўнасці жыцця. У савецкія часы ідэалогія таксама прапагандавала важнасць працы, героямі называлі перадавых працаўнікоў. Праца праслаўлялася ў мастацтве, літаратуры і сродках масавай інфармацыі. Значны адбітак такое ўспрыманне свету пакінула ў фальклоры: прыказках, прымаўках і фразеалагізмах.

Мэта артыкула – правесці параўнальна-супастаўляльны аналіз рэгіянальных фразем Віцебскай і Гродзенскай абласцей з агульнай семантыкай ‘праца’ з мэтай выяўлення іх ўзаемасувязі і спецыфікі. *Актуальнасць* даследавання абумоўлена яго лінгвакультуралагічнай каштоўнасцю, паколькі рэгіянальныя адзінкі Віцебшчыны і Гродзеншчыны семантызуюць адну з самых вызначальных рыс беларускага народа – працавітасць.

Матэрыял і метады. Матэрыял даследавання – рэгіянальныя фразеалагічныя адзінкі, уключаныя ў «Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны» М.А. Даніловіча [1] і «Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Віцебшчыны» [2] А.С. Дзядовой і Г.К. Семяньковай. У працэсе аналізу былі выкарыстаны метады спlashной выбаркі, параўнальны і апісальна-аналітычны метады.

Вынікі і іх абмеркаванне. Сінанімія з’яўляецца паказчыкам багацця і сфарміраванасці мовы як складанай сістэмы, якая прапануе шмат розных спосабаў выказвання адной і той жа думкі. Наяўнасць сінонімаў у мове не з’яўляецца статычнай. Сінонімы фарміраваліся за кошт змянення значэння слоў, развіцця новых сфер дзейнасці грамадства, таму сінанімія паказвае на еднасць мовы і культуры.

У вучэбным дапаможніку «Фразеалогія сучаснай беларускай мовы» І.Я. Лепешаў падае наступнае азначэнне сінонімаў у фразеалогіі: «Фразеалагічныя сінонімы абазначаюць адно і тое ж паняцце, маюць тоеснае ці гранічна блізкае значэнне, належаць да аднаго семантыка-граматычнага тыпу, але звычайна адрозніваюцца адзін ад аднаго адценнямі значэння, стылістычнай афарбоўкай і іншымі адметнымі адзнакамі» [3, с. 82]. Паводле згаданага вышэй азначэння мы вылучылі 4 сінанімічныя рады фразеалагізмаў Віцебшчыны і Гродзеншчыны, у якіх семантызуюцца праца.

На Віцебшчыне агульнае значэнне ‘выконваць цяжкую фізічную працу’ маюць фраземы **кішкі лезуць** (Віцебскі р-н), **аж пуп трашчыць** (Талачынскі р-н). У прыведзеных прыкладах за аснову для метафары былі ўзяты часткі цела чалавека, якія не могуць вытрымаць цяжкай працы. Гродзенскі адпаведнік **бокi выкладваць** (Гродзенскі р-н) пабудаваны падобным шляхам метафарызацыі. Фразема **рваць гужы** (Ваўкавыскі р-н) адсылае нас да вобразна вупражы для жывёлы, якая была незаменным памочнікам пры выкананні людзьмі цяжкай працы.

Фразеалагізмы з’яўляюцца моцным сродкам уздзеяння, таму выступаюць інструментам выхавання і перадачы маральных норм з пакалення ў пакаленне. Адзін з найлепшых спосабаў паказаць каштоўнасць чагосьці – прывесці ў прыклад процілеглае, таму многія фразеалагічныя адзінкі, якія семантызуюць працу, высмейвалі лайдакоў і тых, хто займаўся пустымі справамі.

Для перадачы агульнага значэння ‘гультаяваць’ на тэрыторыі Віцебскай вобласці карыстаюцца фраземамі **бамбук курыць** (Віцебскі р-н), **гульма гуляць** (Сенненскі р-н), **грушы абкалываць** (Віцебскі р-н), **дурня строіць** (Шаркаўшчынскі р-н), **ланцугі кідаць** (Пастаўскі р-н), **лындуські рабіць** (Аршанскі р-н), **печ пакляваць** (Талачынскі р-н), **у паталок пляваць** (Расонскі р-н), **хавацца ад працы як сабака ад мух** (Расонскі р-н), **хадзіць па дурных балах** (Ушацкі р-н), **чужое поле касіць** (Міёрскі р-н).

На Гродзеншчыне з такой семантыкай ужываюцца выразы **брынды біць** (Воранаўскі р-н), **брынжыкі строіць** (Лідскі р-н), **бэлькі падбіваць** (Смаргонскі р-н), **лавіць пугай вецер** (Свіслацкі р-н), **лапці сушыць** (Шчучынскі р-н), **мурашак пасціць** (Смаргонскі р-н), **піва ў бочцы таўчы** (Навагрудскі р-н), **сабаку дарогі не ўказаць** (Ваўкавыскі р-н), **у пустым касцёле богу маліцца** (Гродзенскі р-н).

Як відаць з прыкладаў, большасць з прыведзеных адзінак мае аднолькавую структуру «дзеяслоў + назоўнік у В. скл.», аднак кожная перадае розныя адценні агульнага значэння. Напрыклад, фразеалагізм **бамбук курыць** у сваім складзе

ўтрымлівае назву экзатычнай для Беларусі расліны, якую нельга выкарыстоўваць для курэння; згадка названага фларыстычнага кампанента падкрэслівае дзіўнасць і бессэнсоўнасць работы чалавека. Фразеалагічная адзінка **ў паталок пляваць** служыць для выказвання поўную знявагі да працы і самога сябе, бо пляваць у столь, па-першае, бессэнсоўна, па-другое, плявок не даляціць і вернецца назад. У адзінках з Гродзеншчыны значэнне ‘гультаяваць’ перадаецца праз метафарызацыю пустых спраў (**піва ў бочцы таўчы, у пустым касцёле маліцца** і інш.).

Агульнае значэнне ‘марудлівы чалавек’ маюць фразеалагізмы **варона рабуньская** (Гарадоцкі р-н), **вусаты лінь** (Дубровенскі р-н), якія бытуюць на Віцебшчыне. З такім значэннем у Гродзенскай вобласці ўжываюцца фразеалагізмы **варона гervяцкая** (Астравецкі р-н), **варона гараўская** (Іўеўскі р-н), **варона рабуньская** (Вілейскі р-н). Усе названыя адзінкі маюць аднолькавую структурную мадэль «назоўнік + прыметнік». Заўважым, што фразеалагізм **варона рабуньская** агульны для дзвюх абласцей. Паводле «Слоўніка дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны», паходжанне фразеалагізма звязваюць з анекдотам, у якім група жыхароў вёскі Рабунь Вілейскага раёна паехала ў Маскву на экскурсію. Ідучы па вуліцы незнаёмага горада, адна жанчына з ліку экскурсантаў убачыла ў паветры варон і са здзіўленнем і радасцю ўсклікнула: «Гляньце, нашы вароны, рабуньскія!». Адносныя прыметнікі *гervяцкая, гараўская, рабуньская* падкрэсліваюць прыналежнасць устойлівай адзінкі да пэўнай мясцовасці, што надае фразеам рэгіянальны характар.

Агульнае значэнне ‘недарэка’ маюць фразеалагізмы **пень сабачы** (Ушацкі р-н), **рагіза-рэказь** (Докшыцкі р-н), **цюця-мацюця** (Докшыцкі р-н), **як валёнак** (Віцебскі р-н), **як са свінні пісар** (Ушацкі р-н.), **як таўкач кукурузны** (Пастаўскі р-н). На Гродзеншчыне па значэнні гэтым адзінкам адпавядаюць устойлівае спалучэнні **закрутка ад пустога хлява** (Астравецкі р-н), **затычка ад гнілой бочкі** (Смаргонскі р-н), **затычка ад пустой бутылкі** (Дзятлаўскі р-н), **конь аглаблёны** (Зэльвенскі р-н), **майстар-клепка** (Гродзенскі р-н), **майстар-піпка** (Гродзенскі р-н), **мяла бульбяное** (Гродзенскі р-н), **сырое палена** (Астравецкі р-н), **таўкач кукурузны** (Лідскі р-н), **таўкач на гнілыя картоплі** (Слоніўскі р-н), **як Манька з батонамі** (Іўеўскі р-н), **як старыя рэзгіны** (Ашмянскі р-н). Як відаць, фразеалагізм **таўкач кукурузны** сустракаецца ў дзвюх абласцях, што можа сведчыць пра выхад адзінкі за межы адной мясцовасці.

Заклучэнне. Такім чынам, усе чатыры фразеалагічныя групы (‘выконваць цяжкую фізічную працу’, ‘гультаяваць’, ‘марудлівы чалавек’, ‘недарэка’) характарызуюцца высокай разгалінаванасцю сінанімічных радоў, што сведчыць аб развітай сістэме беларускіх дыялектаў. Асноўным спосабам фразеалагічнай творчасці з’яўляецца канкрэтна-бытавая метафарызацыя. Вобразы бяруцца з побытавай сферы (*пень, палена, таўкач, мяла*), жывёльнага і расліннага свету (*лінь, варона, бамбук, конь, бульбяны, картоплі*). Тапанімічныя (*гervяцкая, гараўская*) і антрапанімічныя (*Манька*) элементы служаць сродкам стварэння лакальнай ідэнтычнасці і пераўтварэння агульнага паняцця ў канкрэтны, вядомы ў вузкім рэгіёне персанаж, што павышае ступень яго ўзгадвання і экспрэсіўнасці. Амаль усе адзінкі маюць экспрэсіўную афарбоўку і носяць жартаўліва-іранічны характар.

На Віцебшчыне і на Гродзеншчыне бытуюць структурна ідэнтычныя адзінкі, напрыклад, **таўкач кукурузны**. Гэта сведчыць пра ўзаемапранікненне лексікі паміж рэгіёнамі ці пра агульную крыніцу ўстойлівага выразу. Шэраг фразеалагізмаў са значэннем ‘недарэка’ на Гродзеншчыне мае складаныя формы, напрыклад, **затычка ад гнілой бочкі, закрутка ад пустога хлява**. На Віцебшчыне пераважаюць больш простыя і лаканічныя характарыстыкі (**пень сабачы, як валёнак**).

Сувязь паміж фразеалагізмамі Віцебшчыны і Гродзеншчыны абумоўлена агульнай мовай і культурай, якая вылучыла аднолькавыя крыніцы для метафарызацыі. Адрозненні тлумачацца гістарычным лёсам рэгіёнаў, які сфарміраваў розныя цэнтры культурнай і моўнай самаідэнтыфікацыі. Фраземы Гродзеншчыны ўтрымліваюць канкрэтныя, лакальна абумоўленыя вобразы. Устойлівыя адзінкі Віцебшчыны нярэдка пабудаваны на фантазійных і абсурдных метафарах.

1. Даніловіч, М.А. Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны / М.А. Даніловіч ; УА «Гродзенскі дзярж. ун-т імя Я. Купалы». – Гродна : ГрДУ імя Я. Купалы, 2000. – 267 с.
2. Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Віцебшчыны / склад.: А.С. Дзядова, Г.К. Семанькова ; пад рэд. А.С. Дзядовой. – Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2025. – 108 с.
3. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. ВУНУ / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Вышэйшая школа, 1998. – 271 с.
4. Дзядова, А.С. Чалавек у люстэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі : манаграфія / А.С. Дзядова. – Тэкст : электронны // Рэпозіторый ВДУ імя П.М. Машэрава. – URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/3208> (дата звароту: 12.09.2025). – Электрон. копія друку. выд.: Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2013. 161 с.

НАЗВАНИЕ РОМАНА IRIS MURDOCH «A SEVERED HEAD» И ЕГО ПЕРЕВОДНЫЕ ВАРИАНТЫ: СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Царева Д.С.,

*студентка 4 курса ВГУ имени П.М. Машерова, г. Витебск, Республика Беларусь
Научный руководитель – Зайцева И.П., доктор филол. наук, профессор*

Ключевые слова. Заглавие, художественный перевод, структура заглавия, семантика названия, переводные варианты.

Keywords. Title, literary translation, structure of title, semantics of title, variants of translation.

Заглавие художественного прозаического произведения – это его визитная «карточка»; оно занимает **сильную** позицию, находясь вне рамок основного повествования. Оно выражает основную тему текста, определяет его важнейшую сюжетную линию или указывает на главный конфликт [1, с. 169]. Анализ художественного текста начинается с его названия, поскольку именно заглавие выполняет важнейшую функцию первого воздействия на читателя, а значит, его перевод требует от специалиста особой чуткости и точности.

Многочисленные примеры из переводческой практики показывают, что заглавия нередко претерпевают значительные трансформации, которые могут быть вызваны стремлением адаптировать текст к новому культурному контексту или иной индивидуальной трактовкой произведения переводчиком. Как отмечает В.С. Модестов, «проблема перевода заглавий произведений, несмотря на кажущуюся второстепенность, очень важна, так как в заглавии кроется порой ключ к пониманию всего текста, вне зависимости от жанра. Кроме того, заглавие – это художественный образ произведения, его визитная карточка, а с точки зрения книжной торговли, еще и реклама «товара» [2]. Сравнение всего нескольких заглавий литературных произведений и их переводных вариантов позволяют убедиться в том, что нередко переводные названия не тождественны смыслу, заключённому в оригинальном произведении; иногда переводчик акцентирует внимание совсем не на том, что подчёркивает автор и т.п. (см. об этом, например, в публикации И.П. Зайцевой, «О некоторых лингвокультурных нюансах переводческого процесса» [3]).

Цель настоящей публикации – сопоставление в структурном и семантико-стилистическом аспектах переводов оригинального названия романа А. Мердок «A Severed Head» на русский язык.

Актуальность данного исследования определяется включенностью в актуальные проблемы современного переводоведения, одной из задач которых остается поиск наиболее адекватных вариантов переложения образно-ценностного содержания средствами иной лингвокультуры.

Материал и методы. Материалом исследования для данной публикации послужили оригинальное название романа «A Severed Head», а также два перевода заглавий этого романа на русский язык («Отсеченная голова» перевод А.В. Дымовой (1995); «Отрубленная голова» перевод Е. Любимовой (2009)). В процессе исследования нами были использованы общенаучные методы: наблюдение, обобщение и сопоставление, и филологические